

СТЕНОГРАМА

запису спогадів д-ра історичних наук, зав. відділу Інституту історії України АН УРСР у м. Львові проф. Крип'якевича Івана Петровича

Я народився 1886 р. у м. Львові. Гімназію закінчив у Львові, університет у 1909 р. також у Львові. В 1911 р. закінчив доктора філософії з групи історичних наук. За часів Польщі працював учителем в гімназії у м. Львові*, Рогатині і Жовкві і деякий час в Познані, але більш всього в Львові.

З 1907 р. мене обрано на дійсного члена історичної секції** Наукового товариства ім. Шевченка*** у Львові. З приходом радянських військ у жовтні 1939 р. мене призначено професором завідувачем кафедри історії України у Львівському Державному**** університеті, а від лютого 1940 р. призначено зав. відділом Інституту історії України Академії Наук у Львові. В 1940 р. був обраний депутатом народних зборів, а в 1941 р. депутатом Львівської обласної ради.

За часів німецької окупації залишався у***** Львові і був редактором наукових видань в Українському Видавництві. Після звільнення Львова радянськими військами працюю керівником кафедри іст. України в Львівському університеті і зав. відділом інституту історії України АН УРСР у Львові.

В своїх спогадах я хотів би торкнутися трьох питань: 1) відношення німців до українського народу; 2) Українського центрального комітету; 3) справи української науки.

I

Уже в 1939 р. німці зацікавилися українською справою і намагалися тих українців, що залишалися під їх окупацією в Кракові, на Лемківщині і Холмщині з'єднати для своїх цілей і пропаганди. Вони дозволили українське шкільництво, гімназії, чого не дозволяли полякам. Дозволяли Українське видавництво, дали українцям свою адміністрацію по містечках***** і селах. Дуже багато українців дістали управу різних мастків і промислових підприємств чи установ. Навіть був проект утворити в Кракові науковий український інститут. Частина тих українців, що виїхала до Німеччини, стала райхсдойче (до цього німці силували тих, що виїхали), за дозволом німецької комісії. В 1939–41 р. німці не дозволяли писати нічого проти радянщини. Цензура цього дуже пильнувала.

* В оригіналі після “у м. Львові” літера “і” надрукована і перекреслена олівцем.

** В оригіналі “історичних секцій”; олівцем виправлено на “історичної секції”.

*** В оригіналі “Шевченко”; олівцем виправлено на “Шевченка”.

**** В оригіналі “державному”; олівцем виправлено на “Державному”.

***** В оригіналі “в”; олівцем виправлено на “у”.

***** В оригіналі “містечках”; олівцем виправлено на “містечках”.

Коли почалася війна з Союзом Радянських Республік в 1941 р., як мене тоді повідомили, на протязі двох або трьох тижнів німецька* преса була повна статей про Україну. Ці статті були в тому напрямі, що німці допоможуть будувати українську державу. Як ми довідалися від українців-перекладачів, що були при німецькій армії, вермахт, армія дістала інструкції (нам їх читали), де було сказано, що треба берегтися помилки з 1918 р. і, що треба намогтися приєднати український народ. Тоді також вермахт мав карти України з кордоном аж по Волгу. Вермахт дозволив пропаганду бандерівцям, які в перший день приїзду до Львова розліпили плакати з гаслами “Україна для українців”. Чи це було зроблене для пропаганди, чи дійсно були у німців якісь інші наміри з початку – не знати, а в кожному разі українська націоналістична інтелігенція давала себе зловити на ці німецькі обітницї самостійності**. Проте в два чи три тижні після початку війни, зовсім несподівано з преси зникло слово “Україна” і всі статті про Україну. Говорили, що це сталося з особистою вимоги Гітлера, який взагалі не признавав української нації, а тільки українське плем'я чи нарід, тому то вони не дозволяли вживати слова нація, а тільки слово “фольк”, що означало народ-плем'я, тобто народ, який ще не став нацією.

Говорили, що Гітлер був на Правобережжі в Софіївці на Уманщині, що він скликав до себе представників селян, міського населення, вчителів, попів і через перекладачів вів з ними розмови. Ніби ця розмова привела до рішення, що український народ не є нацією.

Дальше говорили в німецьких верхніх колах, що Гітлер заборонив які-небудь вищі школи, університети на території України, що ця заборона вийшла від нього безпосередньо, і тому, коли пізніше у м. Львові місцеві німецькі чиновники (Франк) дозволили відкрити деякі інститути, то вони не звалися інститутами, а тільки фаховими курсами, щоб закрити, це перед владою і показати, що воля Гітлера була виконана.

В перший час приходу німців до Львова велику роль*** відіграв Ганс Кох, проф. історії віденського університету, який в рр. 1918–20 був офіцером Української Галицької**** армії. Він був з походження галицький німець, знав добре українську мову. Німці його вживали для пропаганди серед української інтелігенції і він, маючи багато особистих***** знайомих з війни, поширював оптимістичні вістки про Українську державу, про самостійність. Пізніше він виїхав до Києва і там виконував таку саму роль, а потім був на Лівобережжі, і навіть у Харкові. Він нібито пізніше зображував справу в цей спосіб, що вермахт прихильніше відноситься до українських справ, чим цивільна влада, яку очолював Еріх Кох.

Але українська інтелігенція скоро розчарувалася у німецьку прихильність, бо німці в Галичині, а особливо у Львові, від початку почали віддавати всі установи полякам. Поляки дістали всі господарські установи, харчоторги і другі. Дальше дістали в свої руки радгоспи, всю торгівлю, всі домоуправи, тобто все те, що за радянських часів український елемент опанував. Все знов перейшло до рук поляків і прийшло в такий, як було за Польщі. Німці зовсім не признавали українського

* У тексті надруковано разом “тижнівнімецька”; розділено олівцем після “тижнів”

** В оригіналі “самостійності”; олівцем виправлено на “самостійности”.

*** В оригіналі “роль”; виправлено олівцем на “ролю”. У тексті помилково “організілваний”

**** В оригіналі “галицької”; олівцем виправлено на “Галицької”.

***** В оригіналі “осовистих”; олівцем виправлено на “особистих”.

характеру Галичини, а старалися нав'язати до традицій польських або німецьких. Наприклад: вулиці стали називатися німецькими назвами. Особливо вражало те, що пресі не вільно було писати про українську націю, а тільки про народ, і що не дозволяли вищих наукових установ і не дозволяли відкривати університети і академії.

Вражало те, що влада не була одноцільною, а все відчували і розходження між гестапо, цивільною владою (наприклад, губернатор) та військовою владою. Дуже важко було знайти в різних справах один директив. Коли* одна влада яку-небудь концесію зробила, то друга виступала проти. Також було розходження між Еріхом Кохом та галицьким губернатором Вехтером**, щодо того, яким способом краще опанувати українців, чи методами винищування (метод Коха), чи шляхом порозуміння з населенням (метод Вехтера). З кол[ишнього] галицького дистрикту вислано було на початку 1943 р. комісію до Райхскомісаріату*** України для скомпromітування діяльності**** Коха*****; до складу цієї***** комісії входив М. Іп. Лозакер. Німецька адміністрація була незвичайно продажна. Її можна було легко купити. Всі найбільш важливі справи вирішувалися на бенкетах. Особливо для німців була бажана ікра та гуска. Так, наприклад, коли арендатори аптек запросили свого шефа німця, голову аптекоуправління на бенкет, він прийшов не один, а з своєю дружиною і своєю***** секретаркою, і як він побачив стіл, де було всього дуже багато, був дуже задоволений і сказав, що це все було навіть “казочне”.

Голова УЦК Кубійович щороку у свята приймав у себе співробітників ген[ерал]-губ[ернатора] Франка. На таких бенкетах вирішувалися всі найважливіші справи. Міністр Франка приймав “почесні подарунки” від Центрального комітету, наприклад, золотий самовар. І як треба було провести якусь книжку через українське видавництво, перш за все треба було звернутися до урядовця-німця і пити з ним всю ніч. І тільки після цього можна було чекати згоди цього німця.

II

Другим питанням є Український Центральний Комітет. Він був створений в Кракові і з початку мав характер допоміжної установи, яка мала допомагати населенню. УЦК повинен був бути посередником між населенням і німецькою владою. Але скоро поширилися права Комітету так, що німці признали його офіційною репрезентацією “Української народної спільноти – “Vol[k]sgeinschaft”*****.

Головні напрямки діяльності Комітету були: 1) допомогова акція (соціальна опіка), тобто Комітет діставав кошти з так званого “національного податку”. Кожний громадянин мав платити 1% з своїх прибутків. Кожний громадянин української народності мав обов'язок бути членом Центрального Комітету, діставав довідку, без якої не міг дістати ніякого німецького документу. Крім “нац. податку” Комітет

* В оригіналі надруковано разом “директив Коли” (без крапки); розділено олівцем після “директив”.

** Кома дописана олівцем.

*** В оригіналі “Рейхскомісаріату”; олівцем виправлено на “Райхскомісаріату”.

**** В оригіналі “діяльності”; олівцем виправлено на “діяльності”.

***** В оригіналі кома; олівцем замінена на крапку з комою.

***** Слово “цієї” надруковано над рядком.

***** Слово “своєю” надруковано над, рядком.

***** Слово “Volksgeinschaft” дописано олівцем (помилк.)

діставав [в]ід* німецького уряду дотацію на допомогу незаможного населення, а також продукти. Наприклад, в 1943 р. Комітет дістав більший приділ масла так, що зміг обд[і]лити** ним всіх своїх членів. 2) До функції Комітету входило право організувати спілки: учителів, наукових співробітників, купців, письменників, мистців, інженерів. Були також якісь ро[б]ітничі спілки***. Поза комітетом не вільно було засновувати ніяких організацій. Кожна організація мусіла мати зв'язок з Комітетом. В завдання цих спілок входили організації фахівців даної ділянки. Це були замкнені корпорації, які охоплювали всіх зайнятих в даному фаху (наприклад, купці, правники та інш.). Вони дбали про поліпшення матеріальних справ своєї групи, а також про підвищення кваліфікації шляхом лекцій, доповідей і націлювали роботу спілок на поширювання їх впливу на цю ділянку роботи; наприклад, купці дбали про захоплення ринку, науковці про піднесення українсько[ї]**** науки і т.д. На чолі спілок стояли:

1) спілка наукових робітників – голова проф. Перхорович (політехнічний інститут);

2) спілка письменників – Лужницький;

3) спілка мистців – Іванець;

4) спілка правників – Бачків Іван;

5) спілка вчителів***** – Северин Левицький;

6) спілка інженерів і інші спілки.

Третя ділянка діяльності Центрального комітету була культурно-освітня.

Центральний комітет мав деякий вплив на шкільництво, а саме міг подати кандидатів на інспекторів, директорів, вчителів; організував різні курси, деякі школи, наприклад, театральні студії; бурси*****. Інститут народної творчості зорганізований***** замість існуювшої в минулому товариства “Просвіта”, бо німці не дозволили назву “Просвіта”; на місце читальень “Просвіта” зорганізовано Українське освітнє товариство (УОТ).

УЦК займалося організацією хорів, драматичних і музичних гуртків. Вся культурна діяльність охоплювалася Інститутом Народної творчості. З УЦК було зв'язане Українське видавництво в такий спосіб, що головою надзірної***** Ради був Кубійович В.

Четвертий пункт діяльності Комітету є деякий вплив на організацію низової адміністрації по селах і містечках. Подавали кандидатів на вйтів, солтисів, бургомістрів, організували курси по підвищенню знань цих категорій урядовців.

Врешті п'ятий пункт діяльності Комітету була інтервенція перед німецькою владою в справі установ і цілої української спільності. 1) Були такі справи, наприклад, коли брали масово населення до Німеччини, хапали по вулицях, то Кубійович йшов до губернатора і домовлявся, щоб цього не робили в такий неорганізований

* У тексті “від”

** у тексті “обдїлили”

*** У тексті “роюїтничі”.

**** У тексті літера “ї” не помістилась в кінці рядка.

***** В оригіналі “учителів” олівцем виправлено на “вчителів”.

***** Вгорі олівцем дописано знак питання над літерою “б”.

***** У тексті помилково “зорганізлваний”.

***** В оригіналі “надвірної”; олівцем виправлено на “надзірної”.

спосіб. 2) Коли німці по селах їздили і розстрілювали селян, то деколи можна було затримати. 3) В справі харчування населення можна було домовитися про деякі збільшення харчів.

Галицький губернатор Вехтер був австрійський німець і тому з ним значно легше було порозумітися, ніж з берлінським німцем.

Треба сказати, що Комітет мав свої окружні комітети і делегатури, які провадили ту саму програму, що і Центральний Комітет. Апарат УЦК будувався по територіальному принципу за структурою, прийнятою в Дистрикті*. Найсильнішими організаціями УЦК були організації в Станиславові, Тернополі, Коломиї, Стрії, Перемишлі і Криниці. На роботу УЦК і його проводу до 1941 р. мали вплив мельниківці, а пізніше тут не було такої групи, а були поодинокі особи, які впливали на роботу УЦК. Зокрема особи, що очолювали великі установи, так, наприклад: в Маслосоюзі – Палій, в Центросоюзі – Павликовський, в Хліборобській Палаті – Храпливий Євген.

Керівництво роботою УЦК здійснював Кубійович, який добирав сам всіх своїх співробітників, як в центрі, так і в окружних комітетах.

Колегіальне управління роботою УЦК було відсутнє. Голова УЦК та його заступник був затверджений німецькою владою.

Кубійовича я знаю з 1930 р. Він приїздив до Львова на збори Наукового товариства. Багато промовлював про реформи Наукового** товариства. Мав багато раціональних думок. Хотів змодернізувати Наукове товариство. Познаюмився я з ним ближче на одній екскурсії на Холмщині, куди ми ходили пішки; це було тоді, коли поляки руйнували церкви на Холмщині. Кубійович ніс цілий мішок літератури на плечах, яку роздавав місцевому населенню, тоді він виявився мені дуже ідейною людиною, але дуже романтичною.

Походив він з Лемківщини, що відчувається із його мови*** (вони мають інший акцент). Він був у галицькій армії (так мені здається, але це треба перевірити); закінчив університет у Кракові, там став доцентом географії. Його спеціальність – демографія. В 1936–38 рр. він видав**** географічний атлас України і тоді за допомогою картографа Кулицького нарисував 20 стінних карт України і взяв їх на виставку до Берліна. Бував він в Будапешті, Софії і читав там лекції про Україну. В Берліні його добре знали, можливо він учився на котромусь з університетів Німеччин[и]*****, але точно цього не знаю.

Як учений він є спеціалістом тільки в демографії. Економічна географія це його слабша сторона. Він дуже палкий науковець. Наука для нього, це все. Він почував себе нещасливим тому, що мусів стати організатором. Як науковець він не мав широких поглядів, порівнюючи з Юрієм Івановичем Полянським.

Головою Центрального комітету у Кракові він став в 1939 чи в 1940 р., припадково, як одинока людина, що була відома на краківському терені. Там був другий контр-кандидат, якого дехто вважав кращим головою. Не маючи політичної освіти і політичного досвіду, Кубійович піддався спочатку під вплив мельниківців, а потім

* В оригіналі “дистрикті”; олівцем виправлено на “Дистрикті”.

** У тексті помилково “наукового”.

*** У тексті надруковано разом “йогомови”

**** У тексті “вінвидав” разом.

***** У тексті неправильно виправлено з “Німеччини” на “Німеччині”

під вплив різних випадкових людей. Так, наприклад, Глібовецький – публіцист-католик. Пізніше на нього мав деякий вплив Юрій Іванович Полянський. Вони були приятелі. Деякий вплив на нього мав Шле[м]кевич*, головний редактор Українського видавництва та Дмитро Паліїв, який був головою “фронту національної єдності”**. Кубійович є людина надзвичайно роботяща. Цілий день відбував конференції з різними референтами, які мали свої ділянки, з головами окружних делегатур Комітету. Під вечір він бував дуже втомлений і часто засипав на засіданнях. Кубійович є людина дуже порядна щодо грошових справ. Він ніколи не привласнив громадських грошей. Жив він дуже аскетично, скромно, не пив. До Радянського Союзу відносився з ненавістю, але чому саме і як, то тяжко було збагнути. До німців відносився спочатку дуже прихильно, очевидно тому, що він був в зв'язках з визначними німецькими вченими, між якими було багато гарних типів. Дуже ненавидів поляків тому, що походив з Лемківщини, де була весь час загострена боротьба між поляками і українцями. Мав багато неприємностей з боку польських професорів в Кракові. Його перед самою війною позбавили доцентури тому, що він їздив за кордон з мапами України. Кубійович був людиною амбітною, владолубцем, не любив поруч себе терпіти когось іншого. Через те з Паньківським були у нього розходження. Кубійович це людина завзята, холодна, він не вміє визивати до*** себе симпатії. Свою працю він вміє дуже добре розкласти. Перед кожною конференцією мав програму, позначену на пункти. Коли хто-небудь промовляв, то він тоді нотував собі хід думок. Промови його і доповіді були всі добре сконструйовані, логічні, але він не вмів захопити широкої маси, не вмів опанувати слухачами.

Політичний авторитет серед колишніх партійних політиків мав він невеликий, тому що всі відчували, що він не має політичного досвіду, що не брав участі в політичному і партійному житті перед 1939 р. Щодо різних дрібних справ, то він провадив їх добре. В вузькому колі людей він міг знайти вплив і провести якусь справу. Деякі промови йому вироблювали співробітники. Часом відчувалося, що то не його мова. Він мав значний авторитет серед німців. Вмів з ними говорити тому, що він мав холодну німецьку вдачу і з своїм типом наближався до німця, і тому часто проводив свої бажання. Але відчувалося, що німці вважали, що він занадто виріс, і в деяких справах [не]**** дозволяли Кубійовичу промовляти і наказували цю справу провадити Паньківському. Кубійович про це знав. Кубійович був прихильником авторитарного устрою. Кубійович мав надію, що коли б німці пішли на Наддніпрянщину, то він добуде й***** там таку саму роль, яку мав в Галичині. Але про це він думав тільки в 1941 р., бо в цьому році осінню він їздив до Києва з Паньківським, але вернувся розчарований, що німці не виявляють ніякої охоти будувати українську державу, і що українське громадянство його зустріло дуже холодно. Коли Кубійович розпочинав свою діяльність в Кракові, то німці дуже щедро давали всякі обіцянки українській інтелігенції, всякі посади і т.п. Він наївно надіявся, що німці збудують самостійну українську державу. Пізніше він

* У тексті “Шленкевич”.

** У тексті лапки лише після слова “єдності”.

*** На наступній сторінці помилково повторюється “до”

**** У тексті помилково “до дозволяли”.

***** “й” дописано олівцем над рядком.

розчарувався щораз більше до німців, але не бачив для себе ніякого виходу. Йому, наприклад, дораджували, щоб він ввійшов в стосунки і зв'язки з американцями і англійцями, але він заявляв, що не може зійти з свого шляху. Він передбачав, що йому прийдеться виїхати до Америки в еміграцію.

Це була свого роду трагічність, що його карти зовсім безнадійні.

Кость Костьович Паньківський – син відомого в Галичині економіка-оператора*; йому є до 50 років. Він адвокат, належав до радикальної партії за Польщі перед 1939 р., але не був [д]уже** діяльним членом. Пізніше Полянський хотів його зробити своїм заступником в Миській Раді, але він відмовився, а потім його визначили на заступника Кубійовича для Галицького дистрикту. Він інший тип, як Кубійович – дуже сердечний в розмовах, з сатиричним гумором так, що не раз важко було знати, чи говорить він серйозно, чи насміхом трактує якусь справу. Він добрий промовець, критично відносився до німецької політики Кубійовича, але сам часто мав розмови з німцями в різних справах, що торкалися Центрального Комітету. З Кубійовичем не міг погодитися, між ними все відчувалися персональні розходження. Він був політично більш гнучкий, як Кубійович, не був таким догматистом, більш реально брав всякі політичні справи і явища. У своїй веселій фразеології називав Кубійовича Цісарем. Авторитету, особливо в Окружних*** комітетах мав далеко більше як Кубійович, умів обходитися з людьми і єднати їх на свій бік. Крім офіційних директив, давав також не раз інтимні, протилежні настанови.

Діяльність Українського центрального комітету не можна вважати одноціллю, тут перехрещуються два стремління. З одного боку, німці створили комітет на те, щоб легше їм було управляти українським населенням і експлуатувати його для своїх цілей, а особливо для фронту. Центральний комітет мусів своєю організацією допомагати німцям в організації контингентів хліба, в доставлюванні людей до Німеччини на роботу, при організації так званої “Служби Батьківщини”, а фактично це була служба шляхова “Baudienst”**** і врешті також на утворення галицької дивізії.

З другого боку, українська громадськість бажала використати комітет для своєї власної організації так, щоб схоронити себе перед знищенням, до якого ішли німці. Тому особливо окружні комітети намагалися тільки про око (для виду) виконувати все те, чого жадали німці, а головне своє завдання бачили в тому, щоб організувати освіту, школи, всякі господарські організації, щоб тим способом противитись німецькому наступові.

Комітет не був одноціллюю організацією і деколи приходили розходжень між п[р]оводом***** або самим Кубійовичем, та діячами провінції, які закидали Кубійовичеві, що він задалеко йде у своїй співпраці з німцями. Особливо невдоволення вийшло при утворенні галицької дивізії, яку більшість інтелігенції вважали несвоєчасною, тому що були всі вигляди, що Німеччина скоро заломиться і український народ зустрінеється з закидами, що він допомагав німецькій армії. Деякі групи обороняли утворення дивізії тим, що Українська збройна сила потрібна

* Над словом “економіка” олівцем знак питання.

** У тексті помилково “буже”.

*** В оригіналі “окружних”; ручкою виправлено на “Окружних”.

**** У тексті олівцем дописано “Baudienst”.

***** У тексті “пооводом”.

якраз на випадок заломання Німеччини, головно, щоб обороняти західноукраїнське населення перед наступом Польщі. Деякі уявляли собі навіть, що одночасно з Німеччиною розіб'ється також Радянський Союз, і що тоді галицька дивізія може стати основою на творення державної влади.

Все-таки утворення дивізії йшло шляхом насильств обов'язковий набір. В деяких районах крийскомісари наказували обов'язкові мобілізації населення певних років. Коли оцінюва[т]и* два напрямки, що були в організації Центрального комітету, один офіційний, а другий громадський, то все ж** таки треба сказати, що ці успіхи, які добув комітет організацію українського культу життя не рівноважиться з цими шкодами, які принесла політика проводу комітету, а саме, що допомагала німцям*** довше**** утриматися на українських землях.

III

Гітлер і гітлеризм ясно і недвозначно стреміли до знищення культури української і всіх слов'янських народів і передусім не дозволяли на те, щоб трималися або зорганізовувалися центри, які продукують культуру і творять інтелігенцію. Так само в Галичині німці намагалися знищити українську культуру, але Центральный Комітет все-таки в дечому цей наступ затримував. У березні 1941 р.***** до Львова, приїхав президент відділу науки при генеральному губернаторі Вацке разом з Гансом Кохом. Вони скликали професорів Львівського університету на нараду. Там говорили щось про прихильність Німеччини до культури, але остаточно Вацке заявив, що університет і інститути Академії наук і бібліотека мають бути закриті і назначив для всіх установ комісарські управи.

В університеті комісаром був Сімович. В Академії наук – учитель гімназії Кисілевський.

Центральний комітет намагався протиставити цій німецькій політиці і Кубійович вислав цілу масу меморіалів для захисту різних установ. Кубійович проявляв велике розуміння для української науки. У нього часто відбувались наради в наукових справах, в яких брали участь Сімович, Полянський, Панчишин, Перхорович, а також представники інших інститутів. Повелося Кубійовичу добувати те, що німці погодились відкривати: інститути медичний, ветеринарний, фармацевтичний, лісовий, політехнічний, сільськогосподарський, але не дозволено їх називати інститутами тому, що така була воля Гітлера, а звали їх тільки***** фаховими курсами. Викладання йшло німецькою мовою. Курси не мали права видавати дипломів, а тільки посвідки. Працювали ці курси систематично*****. Більшість професорів курсів не знала німецької мови і тому свої лекції тільки починали кількома фразами по-німецьки, далше викладали по-українськи, або по-польськи і знову кінчали німецькою фразою. Найкраще був організований медичний інститут д-ром Панчишином. Він притягнув багато українських наукових сил. Деякі професори були з

* У тексті “оцінювали”.

** “ж” дописано олівцем над рядком.

*** Літера “м” дописана олівцем (не помістилась в рядок).

**** У тексті “довже”; олівцем виправлено на “довше”.

***** У тексті подається помилкова дата, адже у березні 1941 р. Львів ще був радянським.

***** Літера “т” дописана в тексті олівцем.

***** У тексті “схематично”; олівцем виправлено на “систематично”.

Харкова, Києва. Велика кількість студентів була українці, тому проти Панчишина стали виступати польські націоналісти, він діставав погрози, що його навіть уб'ють. Були також організовані фахові юри[д]ичні* курси. Організація їх попала в руки професорів-поляків і фольксдойче, але генерал-губернатор не дозволив відкрити ці курси тому, що вони могли давати слухачам політичну освіту. Також Кубійович міг добитися історично-філологічного відділу чи факультету, який був потрібний практично для середніх шкіл, щоб придбати більше вчителів. Не вдалось також утворити наукового інституту. Ще в 1940 р. Кубійович в Кракові дістав згоду генерал-губернатора на такий науково-дослідчий інститут, в якому мали бути кафедри історії, археології, письменства, мови, економіки, українського права і інше. Але в Кракові не організовано цього інституту, нібито тому, що на перешкоді стала війна з Союзом. Пізніше в 1942 р. Кубійович добув дозвіл генерал-губернатора на утворення так званого Інституту ім. Шевченка на базі інститутів Академії наук у Львові з українознавчими кафедрами. Але в цьому протиставилося берлінське гестапо і не дозволило відкривати інституту, а навіть конфіскувало урядовий дневник розпоряджень в генерал-губернаторстві, в якому був цей декрет.

Німецька** цензура не дозволяла ніяких наукових видавництв.

Я був редактором наукових видань в Українському Видавництві. Підготував до друку збірник Франка, археологічний збірник, природознавчий, дещо з економіки, лікарський збірник, але цензура ні на один цей збірник не дала дозволу так, що з наукових книжок вийшла тільки книжка “Княжий Галич” Пастернака, і то завдяки обистим знайомствам автора.

В Українському видавництві були відділи шкільних підручників, які вів Храпливий Зенон, та відділ красної літератури, яку вів Гординський, дитячі видання, відділ фахових видань. Журнали “Наші дні”, літературного змісту, “Дорога” для молоді і “Юні друзі” для молодшого віку. Формально до українського видавництва належали “Краківські вісті”, але фактично вони видавалися у Кракові і мали*** окрему редакцію. Головним редактором в Кракові був проф. Іван Зелінський, який не мав великого впливу, як людина м'яка.

У Львові головним редактором був Шлемкевич, спеціаліст по філософії, який був в свій час у Відні, Парижі. Людина освічена. Видавництво мусіло вести боротьбу з цензурою. Цензорами були часто півграмотні фольксдойче чи німкені, які дуже довго тримали рукописи і чіплялись до всяких дрібничок.

Від часу до часу треба було на бенкетах добувати дозвіл на видання. Дозволили друкувати красне письменство. Не дозволили зовсім історії і політичних питань. Не дозволили**** суто наукових видань. Доручали друкувати різні пропагандистські видання, яких тексти не раз присилали перекладені.

Видавництво організувало двічі чи тричі літературні конкурси, на які прийшло багато інтересних творів.

Тираж був невеликий*****, залежно від паперу; його давав німецький відділ пропаганди. Треба було умовлятися. Приблизно тираж був до 2.000, не більше.

* У тексті невірно “юридичні”.

** У тексті “а” дописано олівцем.

*** У тексті “м” дописано олівцем.

**** Олівцем кома справлена на крапку, а “н” на “Н”.

***** “Не” додруковано над рядком.

Видавництво мало великі прибутки, але по німецькому закону, при кінці року весь прибуток чи якийсь великий процент ішов на державу. Щоб державі не дати цього, видавництво робило багато фіктивних умов, з метою допомогти вченим чи письменникам в їх житті.

Вів бесіду вчений секретар Комісії історії Вітчизняної війни, кандидат суспільних наук, старший науковий співробітник Інституту Економіки АН УРСР Д. В. Гак. Стенографувала: Г. В. Шестопалова – референт Президії АН УРСР.

Львів 16 і 19.IX.1944.

Ів. Крип'якевич.

ЦДАГО України. – Ф. 166. – Оп.2. – Спр.73. – Арк.1–14 (перший примірник правленого машинопису, завірений підписом І. Крип'якевича).

Український археографічний щорічник. Нова серія. Вип. 7. Український археографічний збірник. Т. 10. Вид-во М. П. Коць. – Київ; Нью-Йорк, 2002. – С. 400–410.